בית טרזין
קרן להנצחת זכר
חללי גטו טרזין
BEIT THERESIENSTADT
THERESIENSTADT MARTYRS
REMEMBRANCE ASSOCIATION

זכרונות בצבע
מן האפלה

ערכה חינוכית בעקבות ציוריו של אלפרד קנטור
חוברת למורה

זיכרונות בצבע מן האפלה

בית טרזין, קרן להנצחת זכר חללי גטו טרזיינשטאט [ע.ר.]
גבעת חיים איחוד, ד.נ. עמק חפר, 3893500
טל: 04-6369515 פקס: 04-6369793
info@bterezin.org.il www.bterezin.org.il

הערכה הופקה על ידי צוות המרכז החינוכי, בית טרזין, 2021
הבהרה: השימוש ביצירות, בציטוטים ובקטעי העדות הנכללים בערכה מותרים לצרכי לימוד עצמי, מחקר, ביקורת, סקירה וחינוך בלבד.אין לעשות בהם כל שימוש אחר, לרבות שימוש מסחרי, בלא קבלת רשות מבעל זכויות היוצרים.

בית טרזין מביא בפניכם את הערכה החינוכית **"זיכרונות בצבע מן האפלה"** ובה ציורים שצוירו על ידי שורד גטו טרזיינשטאט אלפרד קנטור. הציורים ביחד עם עדותו של קנטור מציגים עדות מיוחדת של חוויותיו של קנטור בגטו טרזיינשטאט, במחנה אושוויץ-בירקנאו ובצעדות המוות ומאפשרים למתבונן ולקורא ללמוד על אודות מציאות חייו של קנטור דרך עיניו שלו.

תקופת השואה התאפיינה, בין היתר, ברצונם ופועלם של הגרמנים לפגוע ולשבור את רוח האדם, למחוק את זהותו של האדם באמצעות סימון, השפלה, עינויים ואיומי מוות. מעשים אלה פגעו באומנים וביוצרים. חלקם, הפסיקו ליצור ואחרים, המשיכו בפעילות היצירה מתוך דחף ורצון אדיר לתעד את מציאות החיים אליה נחשפו וכדי לבטא את עצמם. למרות הקשיים אמנים המשיכו לתעד את המציאות אליה נקלעו, ויצירתם חושפת מראות, רגשות, חלומות וגעגועים לעבר. היצירה העניקה לחייהם משמעות והציבה בפניהם מטרה. הם עשו זאת בשביל להשאיר חותם אישי לדורות הבאים, כדי להתרחק, ולו לרגע קצר מהמציאות הקשה וכדי לשמור ולהגן על זהותם כבני אדם וכיוצרים. יצירת האמנות היוותה מעין גשר בין העבר, שניסו הנאצים למחוק, לבין העתיד הלא נודע.

היצירה ביטאה את תגובתם ודעתם על המציאות, הם העבירו לאחרים לא רק מסר אלא גם הצהרה קיומית. זאת כאשר החתימה על יצירתם הפכה אותם לנצחיים גם לאחר מותם. היצירה היוותה ביטוי של התנגדות רוחנית נגד מעשי הגרמנים והצהרה חד משמעית על קיומם כבני אדם וכאמנים. בנוסף היצירה הצילה רבים מהם, כאשר הגרמנים נעזרו בכישוריהם למטרות אישיות ובתמורה סיפקו להם תנאים טובים יותר ואף שמרו על חייהם.

בגטו טרזיינשטאט, שאכלס את יהדות מרכז אירופה, נכלאו אמנים ויוצרים מתחומי תרבות שונים ומגוונים: היו אלה אנשי תיאטרון, מוזיקה וציור, אשר בן לילה הפכו ממעורבים ומובילים בתרבות האירופאית לנטולי חופש, רכוש, זכויות, זהות וכבוד אנושי. לרבים מהם היצירה הייתה דרך חיים וחלק בלתי נפרד מהגדרתם העצמית. ערכה זו עוסקת ביצירה האמנותית של ציירים בתקופת השואה בכלל ובגטו טרזיינשטאט בפרט, בדגש על סוגי הציור ומשמעותם, הסיכון אותו לקחו האמנים ומכוונת זרקור על הצייר אלפרד קנטור וציוריו, המתעדים את קורותיו במהלך מלחמת העולם השניה.

<u>מטרות הערכה</u>

- היכרות עם סיפורו של גטו טרזיינשטאט והציירים שפעלו בו;
- עיסוק בנושא המשמעות של האמנות והציור בתקופת השואה, עבור האמנים שציירו בגטאות ובמחנות מה ציירו ומדוע;
- דיון בנושא הציור כעדות ומשמעותו עבורנו בימים אלה;

הערכה כוללת 5 שיעורים:

שיעור 1: סיפורו של גטו טרזיינשטאט
שיעור 2: משמעות היצירה בתקופת השואה
שיעור 3: מה ציירו בשואה?
שיעור 4: פרשת הציירים מגטו טרזיינשטאט
שיעור 5: זיכרונות בצבע מן האפלה

ניתן להוריד את קטעי העדות, הסרטונים, כרטיסיות העבודה והמצגות באתר בית טרזין בקישור: **https://bit.ly/3k7rNi8**.

גטו טרזיינשטאט- רקע כללי

טרזיינשטאט (טרזין בצ'כית), הוקמה בשנת 1780 כעיר מבצר צפונית לפראג ויועדה לאוכלוסייה בת 7,000 איש, מחציתה חיילים. לאחר כיבוש צ'כוסלובקיה על ידי הגרמנים בחודש מרץ 1939, ולאחר הקמת הפרוטקטורט (שטח החסות) של בוהמיה ומוראביה, הוחלט בחודש אוקטובר 1941 על הקמת הגטו.
ב- 24 בנובמבר 1941 הוקם הגטו, כביכול להוות מעין "עיר מקלט" עבור יהודי צ'כיה עד יעבור זעם ותסתיים המלחמה. למעשה, היה זה מחנה ריכוז ומעבר למחנות המוות ואתרי הרצח במזרח. בשיאו (חודש ספטמבר 1942) הכיל הגטו 58,491 אסירים.

הנהגת יהדות צ'כיה, ובראשה יעקב אדלשטיין, תמכה בהקמת הגטו, לאחר סגירת שערי ההגירה. אדלשטיין נתמנה ל"זקן היהודים" והאמין בהצלה על ידי עבודה. אדלשטיין קיווה שריכוז היהודים בתחומי הפרוטקטורט, ימנע את שילוחם למזרח, עד לניצחון בעלות הברית במלחמה. המציאות הקשה בגטו עמדה בסתירה לכל מה שהבטיחו הגרמנים. בחודש ינואר 1942, נסדקה אשליית "עיר המקלט" עם השילוחים הראשונים מהגטו למזרח והוצאה להורג בתלייה של 16 יהודים כעונש על עבירות קלות.

כ- 160,000 יהודים מצ'כיה, גרמניה, אוסטריה, הולנד, דנמרק, סלובקיה, הונגריה ויוגוסלביה עברו בגטו טרזין. כ- 90,000 מהם נשלחו למחנות המוות ואתרי הרצח במזרח, מהם שרדו 4,136. מתוך כ- 12,000 ילדים (ילידי 1928-1945) שנשלחו לגטו, שרדו 325 בלבד.

הגטו שוחרר על ידי הצבא האדום ב- 8 במאי 1945.

למידע נוסף על גטו טרזיינשטאט: https://bit.ly/2Z9GvuC

שיעור 1- סיפורו של גטו טרזיינשטאט

מטרות השיעור

- היכרות עם מושג הגטו ומטרות הקמתו.
- סיפור הקמתו של גטו טרזיינשטאט.
- היכרות עם חוויותיהם של המגורשים לגטו, לקיחת הזהות והפרדת בני המשפחה עם ההגעה לגטו.

מבנה השיעור

הקדמה על גטו טרזיינשטאט

↓

צפייה משותפת בסרט קצר המתאר את סיפורו של הגטו

↓

חלוקה לקבוצות עבודה קטנות: יומנים וקטעי עדות המתארים את הגירוש וההגעה לגטו

↓

איסוף וסיכום

המורה יערוך שמש אסוציאציות סביב המילה גטו - מה זה גטו? מה עולה לכם בראש כשאתם שומעים/ חושבים על המילה גטו?

גטו: שם מקובל לשכונה או לרחוב של יהודים, מסוגרים ומופרדים משאר חלקי העיר. מקור המונח הוא בונציה, שבה הוכנסו היהודים בשנת 1516 לשכונה נפרדת וסגורה במקום שנקרא- Nuovo Geto .

הגטאות שהקימו השלטונות הגרמניים בימי מלחמת-העולם השנייה לא נועדו להיות מקום חיים נפרד ליהודים, אלא שלב מעבר בתהליך המוביל ל'פתרון כולל של הבעיה היהודית'. הגטאות בשלטון הנאצים הוקמו לאחר פרוץ מלחמת-העולם השנייה בערים ובעיירות של מזרח אירופה – בפולין, בארצות הבלטיות ובחלקים הכבושים של ברית המועצות [מתוך האנציקלופדיה של השואה]

צילום אויר של טרזין

המורה יציג לתלמידים את צילום האויר של העיר טרזין.

- מה ניתן ללמוד ממנו לגבי גודלה של העיר?
- סביבתה של העיר?
- מספר הבתים?
- החומה המקיפה את העיר?

טרזין היא עיר מבצר שנמצאת כ- 60 ק"מ צפונית לפראג. בינואר 1780 הורה הקיסר יוזף השני על הקמת העיר וקרא לה טרזין על שם אמו מריה תרזה. העיר מוקפת מכל עבריה בחומות, סוללות ותעלות כאשר הכניסה לתוכה והיציאה ממנה אפשרית רק דרך שערים מעטים בחומותיה. בעיר היו 11 קסרקטינים שהתאימו לאכלוס המוני ולא היו בסביבתה מרכזי תעשייה כלשהם.

צפייה בסרטון קצר על גטו טרזין https://bit.ly/2DhoKRA

לפניכם מפה, בה ניתן לראות את המשלוחים אל הגטו וממנו, מזרחה.
החיצים האפורים מראים לנו מהיכן וכמה הגיעו אל הגטו, ואילו החיצים האדומים מתארים את המקומות ומספרי היהודים שנשלחו "מזרחה".

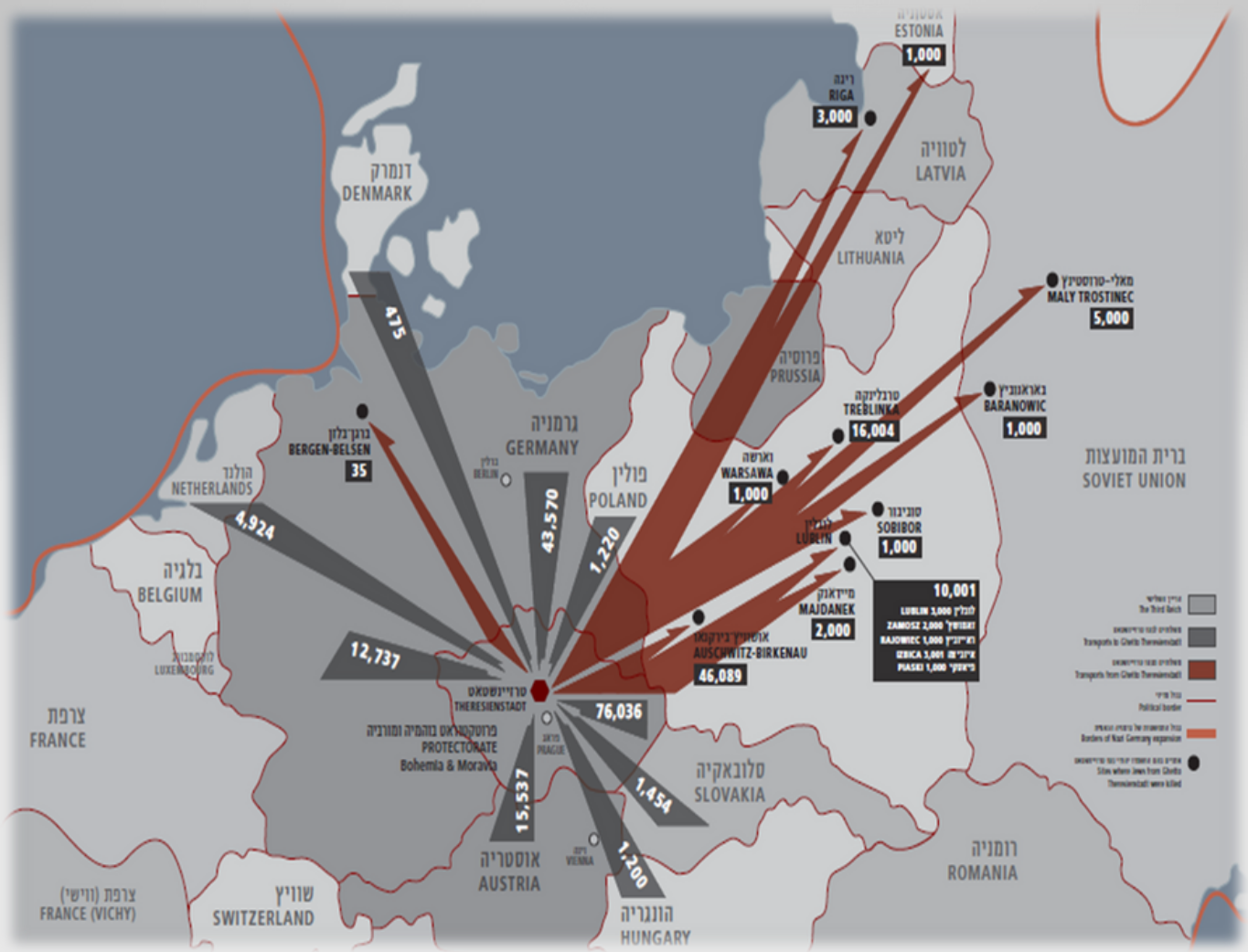

א. מהן המדינות מהן הגיעו יהודים לגטו? מהיכן, בעיקר, הגיעו יהודים לטרזיינשטאט וכמה?
ב. להיכן נשלחו רוב היהודים מטרזיינשטאט? מה המשמעות של עובדה זו לגביהם?
ג. האם אתם מזהים שמות נוספים אליהם נשלחו יהודים מהגטו? מהם? ומה ניתן להבין מכך?
ד. לאור נתונים אלו, מה היה תפקידו של גטו טרזיינשטאט בתכנית הפתרון הסופי?

קטעי יומן ועדויות

נחלק את הכיתה לקבוצות קטנות. כל קבוצה מקבלת כרטיסיה עם עדות קצרה על הגירוש וההגעה לגטו:

1. צילום "נערה בפראג" וצילום צעידה לגטו.
2. הגירוש לגטו מתוך ספרה של אווה ארבן "אמא ספרי לי את היית שם...".
3. הגירוש לגטו מתוך ספרה של חנה גרינפילד "רצח ביום כיפור".
4. עדותו של אנטונין רוזנבאום.
5. עדותה של הנקה פישל.

ניתן למצוא את כרטיסיות העבודה להורדה בכתובת: https://bit.ly/3k7rNi8.

שיעור 2- משמעות היצירה בתקופת השואה

יצירות רבות צוירו בתקופת השואה על ידי ציירים יהודים, שהיו כלואים בגטאות ומחנות, הסתתרו במחבוא או לחמו ביערות. זאת למרות ניסיונות הגרמנים לשבור את רוח האדם, למחוק את זהותם, להשפילם, לענותם ואף להביא למותם.

מהיכן שאבו אמנים אלה את הכוח להמשיך וליצור בתקופה בה איבדו את השליטה על חייהם? מהיכן גייסו כוחות על מנת לשרוד ולהתמודד עם ההווה? מהיכן שאבו את היכולת הרוחנית לטובת היצירה?

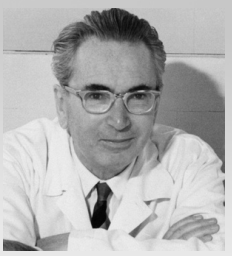

ויקטור פראנקל, שהיה אסיר בגטו טרזיינשטאט ונשלח לאושוויץ, כתב :
"אין לך דבר בעולם שעשוי לעזור לאדם להתגבר אף על הגרוע מכל, כמו הידיעה שיש פשר (סיבה/משמעות) לחייו."

עבור האמנים היצירה הייתה מעין שאיפה למשמעות לחייהם. היא הציבה בפניהם מטרה – להותיר לדורות הבאים חותם אישי באמצעות תיעוד האירועים, הרחיקה אותם ממציאות ההווה ואפשרה להם להתחבר לזהותם הקודמת כבני אדם וכיוצרים. היצירה היוותה בעבורם גשר בין העבר, אותו ניסו הגרמנים למחוק, לבין העתיד הלא נודע. עבור האמנים התיעוד שימש כחלק מהנצחת ההווה והעברת מסר של הצהרה קיומית אישית, כמו גם אמצעי להפיכתם לנצחיים גם לאחר מותם. באופן זה, הייתה האמנות גם מעין התנגדות רוחנית למעשי הגרמנים.

אלכסנדר בוגן, אמן ופרטיזן שלחם ביערות ליטא ותיעד בציורי פחם את המתרחש סיפר:
..."בסופו של דבר, כשתהיתי מדוע עסקתי בציור תוך לחימה יום ולילה... אני מבין שזה היה דומה להמשכיות ביולוגית. כל אדם ואדם מקווה להשאיר אחריו משהו... להיות יצירתי בזמן השואה היה גם סוג של מחאה. כל אדם הניצב פנים אל פנים מול סכנה אכזרית, מול המוות, מגיב בדרכו שלו. תגובתו של האמן היא תגובה אמנותית. זה כלי הנשק שלו... זה מה שמוכיח שהגרמנים לא יכלו לשבור את רוחו".

לפניכם מספר היגדים המתייחסים למוטיבציות השונות שהניעו את האמנים לצייר. המשתתפים יתבקשו לבחור את ההיגד שהכי מבטא לדעתם את המניע ליצירה. לאחר מכן ישתפו במליאה וייערך דיון על הנושא. כרטיסיות ההיגדים נמצאות בקישור: https://bit.ly/3k7rNi8

"האמנות אפשרה ביקורת סמויה על הגרמנים ומעשיהם"

"האמנות אפשרה לבטא רגשות בעס ונקמה"

"האמנות נתנה אשליה של נורמליות"

"אמנים יוצרים מתוך כאב ומצוקה, ולכן המשיכו ליצור בתקופת השואה"

"העיסוק ביצירה נתן לאמנים תחושה של טעם לחיים ומשהו ששווה לחיות למענו"

"הציור אפשר בריחה מהמציאות הקשה"

"האמנות השכיחה ולו לרגע קט את קשיי היום יום"

"האמנות היוותה אמצעי לפרוק רגשות ותסכולים"

"האמנים ציירו על מנת לתעד את המתרחש עבור הדורות הבאים"

"הציור היווה התנגדות רוחנית כנגד הניסיון למחוק את הזהות ולשבור את רוח האדם"

"הציור היווה מעין צוואה של האמנים שלא שרדו"

"הציורים מהווים עדות למה שהתרחש בתקופת השואה"

מה אפשרה היצירה לאמנים?

- האמנות אפשרה לאמנים בריחה מן המציאות הקשה לעולמות של דמיון; העניקה להם את היכולת לבטא את עצמם באופן חופשי ללא מגבלות; אפשרה את חופש הבחירה במציאות שהחופש נשלל ממנה.
- היצירה אפשרה להתבטא ולהגיב על מראות וחוויות קשות, להתמודד עם הקשיים ולהוות מעין שסתום לשחרור מצוקות. יכולת הביטוי של האמן היוותה אמצעי להחזרת תחושת השליטה שנגזלה ממנו, ולו רק לדקות בהן צייר/כתב.
- העיסוק ביצירה נתן לאמן הזדמנות לשמור על אנושיותו ולחברו לציור, שהיה חלק בלתי נפרד מאישיותו בעבר.
- עבור האמנים שלא שרדו, מהוות יצירותיהם מעין צוואה רוחנית לדורות הבאים/ מימוש התנגדותם האחרונה ועדות אחרונה, לעיתים אף יחידה, לעצם קיומם בעולם הזה. באופן זה משמרת האמנות את הזיכרון ומנציחה את האמנים שנספו.

תנאי החיים הקשים לא אפשרו לאמנים להשיג חומרי יצירה, ועם זאת, הם מצאו דרך להמשיך בעבודתם – גנבו חומרים מסדנאות בהן עבדו עבור הגרמנים, יצרו צבעים מצמחים ועפרונות מפחם ע"י שריפת עץ, מחזרו חומרים שונים כמו: ניירות, בדים, עצים, עיתונים וכל חומר שיכל לשמש מצע לציור.

הלגה וייס, שהגיעה לגטו טרזיינשטאט בגיל 12 סיפרה:

"במזוודה שארזתי לפני צאתי לטרזין היו בלוק ציור, קופסה של צבעי מים, גירים ועפרונות. הצבעים החזיקו מעמד כמעט 3 שנים... אחר כך השתמשתי בכל פיסת נייר שהצלחתי למצוא. כך ציירתי קרוב ל- 100 ציורים.... מכיוון שלא היו תמונות באותם ימים, ציורים היו התיעוד הדוקומנטרי היחידי".

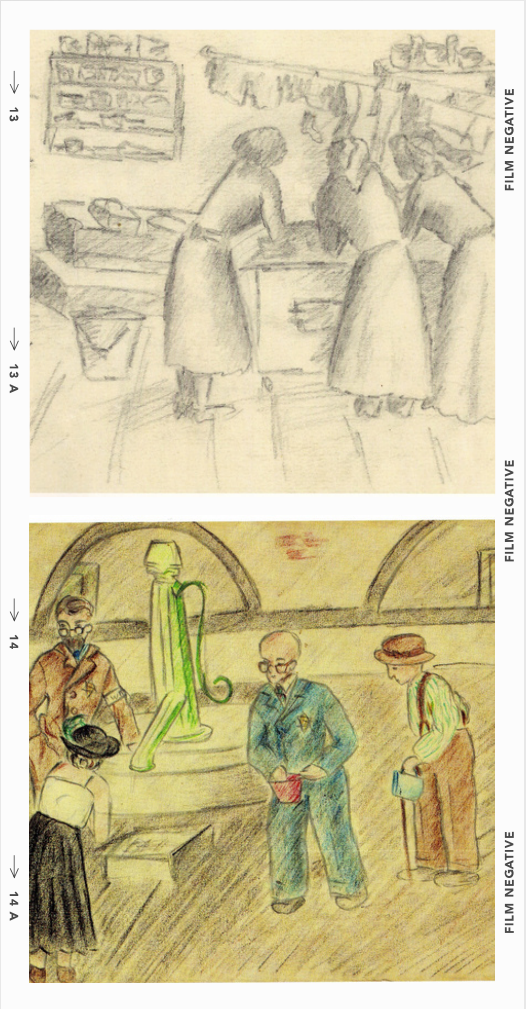

שיעור 3- מה ציירו בשואה?

ניתן לחלק את האמנות בתקופת השואה לאמנות רשמית/אמנות מטעם למול אמנות לא רשמית או מחתרתית.
באמנות הרשמית ניתן למצוא ציורים שצוירו בהוראת הגרמנים ובכלל זה ציורים לצרכי תעמולה וציורים שהיו העתקים של יצירות מקוריות. הגרמנים ניצלו את כישרונם של אמנים שונים כדי לזייף יצירות אמנות מקוריות. בנוסף, אולצו הציירים לצייר דיוקנאות של מפקדים גרמנים להנאתם הפרטית.

האמנות הלא רשמית או המחתרתית נבעה מיוזמה אישית של האמנים, נעשתה לרוב בהיחבא והיוותה סיכון לחייהם. ולמרות זאת הפעילות היצירתית בתקופה זו הייתה ענפה ונרחבת.
בין האמנים היו כאלה שהפסיקו את היצירה כליל בשל הנסיבות, ולעומתם, קמו אמנים חדשים שקודם לכן לא עסקו בתחום.

כתבה אסתר לוריא, ציירת מגטו וילנה:
"כל המתרחש מסביב היה כה מוזר, כל כך שונה מכל מושג ונוהג בו חיינו עד כה. התעורר בי הרצון לצייר מתוך מציאות חדשה זו, למסור את הדברים כפי שראיתים. אמנם רק בימי שקט יחסי יכולה הייתי לתת דעתי לציור. במשך זמן התחלתי לראות עבודה זו כחובה."

לאמנים שעסקו בעבודות משרדיות שונות הייתה גישה לחומרי ציור, ואילו האחרים ציירו על כל דבר אפשרי: פיסות נייר קטנות, קרעי עיתונים, ניירות אריזה, קרעי שקי מלט, קופסאות פח ועוד.

<u>פעילות:</u>

המורה יסביר על המאפיינים המרכזיים של כל אחת מקטגוריות הציורים, המפורטות בהמשך.

התלמידים יחולקו לקבוצות, כל קבוצה תקבל מספר ציורים שצוירו ע"י אמנים בטרזין.
על התלמידים לנתח את הציורים מבחינת מאפייניהם השונים: לאיזו קטגוריה הם שייכים, מאפיינים טכניים, מדוע צוירו, מה המסר (גלוי או סמוי), מה מצב רוחו של האמן, מה משמעותו של הציור וכד'.
בסיום העבודה הקבוצתית ייעשה איסוף במליאה, בליווי מצגת.

המצגת וכרטיסיות הציורים ניתנים להורדה בקישור: **https://bit.ly/3k7rNi8**.

דיוקנאות

מבטאים את הרצון לשמר את הזיכרון של הדמויות שתועדו, כמו גם ביטוי בנגד מחיקת הזהות וצלם האנוש. ציור הדיוקן היה הדרך היחידה בה יכלו להנציח את הדמות האנושית, של האמן או של מושא הציור, עבור הדורות הבאים. הייתה זו מעין הכרזה "אני קיים", "אני חי".
בנוסף לכך, ציורי הדיוקן שימשו חלון לנפש ותיארו מצבים נפשיים של סבל, בדידות, כאב וגעגועים. ציורי הדיוקן שימשו גם כדרישת שלום לקרובי האסירים.
לפעמים יופו ציורי הדיוקנאות מתוך רצון להיזכר בדמות שהייתה לפני המלחמה, במלוא תפארתם כבני אנוש. הדיוקן שמר על החיצוניות של האדם, את יופיו ואת אישיותו, לפני שהפך לצל אדם.

צייר:אוטו אונגר

צייר:אוטו אונגר

צייר:וילי גרואג

ציורי נוף

מאפשרים להביע התפעלות מהטבע ומקסם הבריאה.
בתקופת השואה ציורי הנוף ביטאו געגועים לימים אחרים ורצון נואש להרגיש חופשיים.
בצורה זו יכלו האמנים להתרחק מהמציאות הקודרת, ליצור אשליית יופי ושלווה, ולשכוח את המצוקה והסבל, אף לזמן קצר. ציורי הנוף היוו ביטוי למצבו הנפשי של האמן, ונעו מנופי שלכת קודרים ועד שדות ירוקים וצבעוניים.
סוג נוסף של ציורי נוף היוו ציורי הצריפים, עמדות השמירה וגדרות התיל, שתיעדו את המציאות כפי שנחוותה ע"י הציירים.
יכולתו של האמן לשמר את יכולת היצירה, לראות את היופי בעולם שהשתבש ולתת ביטוי לתחושותיו ממחישה את העמידה וההתנגדות הרוחנית בנגד מי שניסה לגזול ממנו כוחות אלה.

צייר: יו ספיר

צייר:אדולף אוסנברג

צייר:בדז'יך פריטה

צייר: תומאש ילינק

צייר:אלבין גלזר

קריקטורות

איור, המתאר אדם או מצב בצורה מוגזמת, תוך הבלטה מופרזת של פרטים מסוימים, בדרך כלל מאפיינים חיצוניים או נקודות תורפה, במטרה להצחיק או לעורר ביקורת.

"...עצם הדבר שהיה לי חוש הומור לצייר את הדברים האלה בצורה קריקטוריסטית זה מה שמפתיע... אני לא יודע אם הייתה פה מחשבה לצייר על נייר שיישאר דוקומנט או פשוט מאוד הצורך לעשות זאת..." אמר יעקב צים.

הקריקטורה שימשה לאמנים אמצעי לחימה בנגד הנאצים. עיצוב מעוות של דמות הקאפו, הסוהר, הקצין הגרמני, אפשר להם ללעוג ולצחוק על מעשיהם ועל השקפת עולמם, משהו שבמציאות הקיימת לא ניתן היה לעשותו. הקריקטורה אפשרה לאמנים התמודדות ישירה והבעת רגשות של כעס ושנאה, כמו גם אמצעי של התגוננות נפשית, פורקן וביטוי של התנגדות ומחאה כלפי הגרמנים. במקביל, ניתן למצוא גם קריקטורות וציורים סאטיריים שבהם האמן צוחק ומלגלג על עצמו או על סיטואציות שאליהן נקלע. הצחוק היה גורם משחרר לאמן, שאפשר לו לתת פורקן למתח ולחרדה בהם היה נתון, ולתת דרור לתחושותיו ולו לזמן קצר.

צייר: אלי לסקלי

צייר: עמו גרואג

תיעוד חיי היום-יום

רובם של הציורים בתקופת השואה מתעדים את חיי היום יום בגטאות, במחנות, במסתור וביערות. הרצון לספר לעולם היה מאפיין מרכזי במלאכת היצירה של האמנים, הם האמינו שהם רושמים את ההיסטוריה האמיתית. אסתר לוריא, ציירת מגטו וילנה אמרה: "....התעורר בי הרצון לצייר מתוך מציאות חדשה זו, למסור את הדברים כפי שראיתים!"

צייר:לאו האס

צייר:פליקס בלוך

צייר: פליקס בלוך

צייר: פליקס בלוך

שיעור 4- פרשת הציירים מגטו טרזיינשטאט

הצורך של האמן לספר את סיפורו, להותיר חותם ולהנציח את יצירותיו ע"י חשיפתן והעברתן לאחר הביא אמנים להבריח את יצירותיהם אל מחוץ לגטאות ולמחנות, תוך סיכון חייהם. אחרים החביאו את יצירותיהם בעליות הגג, בין אבני החומות ובתוך האדמה, מתוך תקווה שביום מן הימים יימצאו וייחשפו לעולם.

במפגש זה נספר כיצד ניסו מספר ציירים מגטו טרזין להבריח ציורים אל מחוץ לגטו ומה התרחש בעקבות ההברחה.

צפייה בסרטון קצר המספר את סיפורה של פרשת הציירים- קישור לסרטון:
https://bit.ly/3hnAhzW

לאחר הצפייה בסרטון ניתן לקיים דיון קצר בכיתה על תוכנו: מה הבנתם מתוך הסרטון? מהו הסיפור שמסופר בו לדעתכם?

<u>פרשת הציירים מגטו טרזיינשטאט</u>
האמנים בגטו טרזיינשטאט היו עובדי המחלקה הטכנית, שהייתה אחראית על הכנת דו"חות עבודה וגרפים מאוירים עבור הגרמנים. כעובדי המחלקה הייתה להם גישה לציוד: נייר, טוש, מכחול, פחם. לאחר שעות העבודה, השתמשו הציירים בציוד הציור כדי לתעד את מציאות הגטו. ציורים אלה מתארים את המציאות הקשה והכואבת: הצפיפות, הרעב, הסבל של הזקנים, המחלות והעליבות.

מתוך עדותו של לאו האס:

"...את הצוות הנהיג גרפיקאי מצטיין מפראג, בדז'יך פריטה. לאחר זמן קצר ניצלנו פעילות זו, לביצוע רישומים ועבודות שתיארו את חיי הגטו, הכול במסווה של עבודה רשמית. החוויות המזעזעות בתחומי הגטו דחפו אותי לחיפוש מתמיד אחר הזדמנויות תיעוד בפנקס הרישומים שלי.

מובן שבשעת הציור היינו לעתים קרובות חשופים לסכנה ונדרשנו לפעול בזהירות מרובה. היה עלינו למצוא מחבוא מפני אנשי האס-אס, ששוטטו בכל רחבי העיר. לרוב מצאנו מסתור בעליות גג או נטמענו בהמון האסירים. פריטה, אונגר ולעתים קרובות גם בלוך ואני היינו כה מדוכאים מהסביבה הנוראית, שבשעות היום עשינו את המוטל עלינו ובחשכת הלילה נפגשנו בחדר המואפל ועבדנו על הרישומים שלנו ...."

שאלות לדיון בכיתה:
- מדוע הציירים תיעדו את מציאות הגטו?
- מה לדעתכם עשו הציירים עם הציורים שציירו? כיצד הם יכלו להבטיח שציורים אלה ישמרו לדורות הבאים?

ממשיך ליאו האס ומספר:
"....באותה תקופה יצרנו קשר עם מר שטראס, איש עסקים שמשפחתו ה'ארית' שמרה, איתו על קשר בדרכים לא חוקיות. שטראס, שהיה אספן בלתי נלאה של אמנות צ'כית, ביקש לקבל את עבודותינו ואלה מצאו דרכן אל מחוץ לכותלי הגטו באותה דרך שבה הבריחו לגטו מזון וטבק. אנחנו קיווינו שבדרך זו לפחות חלק מעבודות התיעוד ישרוד גם אם אנחנו לא נשאר בחיים. נודע לנו שנוצרו קשרים עם מדינות זרות והעבודות נשלחו לארצות שמעבר לגבולות הרייך, כנראה לשווייץ. מרוב התרגשות לא היינו ערים לסכנה הגוברת והמשכנו לעבוד ביתר אינטנסיביות והתלהבות בתיעוד ובתיאור חיי הגטו, שבינתיים נהיו איומים עוד יותר."

שאלות לדיון בכיתה:
- מה הייתה הסכנה אליה היו חשופים בשל פעילותם?
- מדוע המשיכו לצייר בסתר, למרות הסכנה?
- מדוע הסתכנו בהברחת הציורים אל מחוץ לחומות הגטו?

המשיך וסיפר ליאו האס:
"... כהוכחה הציגו בפנינו שניים או שלושה ציורים של כל אחד מארבעתנו. כל אחד מאתנו היה באחריותו של איש אס-אס אחר. גינתר הראה לי, ציור של יהודים מחפשים קליפות תפוחי אדמה ושאל אותי: "איך יכולת להעלות על דעתך ולצייר דבר ששם את המציאות ללעג?" עניתי באותה נימה והסברתי לו שבשום פנים ואופן אין המדובר בדמיון, אלא בסקיצה של דברים שראיתי בשעת העבודה והעליתי מיד על הנייר. אז באה השאלה: "האם אתה באמת מאמין שבגטו שורר רעב? ...
השאלות הבאות נועדו לדלות מאתנו את שמות האנשים שיצרו את הקשר עם העולם שמחוץ לגטו ולברר אם מדובר בתא מחתרת קומוניסטי. מאחר שהכחשנו את הדברים. ותירצנו הכול בדחף אמנותי טהור, החקירה הופסקה ושוב הובלנו למרתף... חשיכה שררה במרתף כששמענו בשעת ערב מוקדמת שאגות אופייניות של אנשי האס-אס, שפרצו למרתף והעלו אותנו בליווי נגיחות בנשק ומכות למכוניות משא מכוסות ברזנט. במכוניות נמצאו נשותינו וילדינו..... הובלנו כולנו ל"מבצר הקטן" (בית סוהר למטרות חקירות ועניישה של הגסטאפו) שנמצא בקרבת מקום.

ממשיך האס ומספר:
אונגר היה הראשון שנשלח מהמבצר הקטן לאושוויץ, בעוד שבלוך הוכה למוות במקום. טרולר הגיע לאושוויץ, ניצל ומצא לעצמו מולדת חדשה מעבר לים. שטראס הזקן שרד זמן מה באושוויץ, אך לאחר מכן הושמד יחד עם אשתו. גברת אונגר ובתה ניצלו מהתופת, אונגר נפטר בבוכנוואלד מטיפוס אחרי השחרור. במבצר נשארנו פריטה, אני, נשותינו ותומאס פריטה הצעיר. הגסטאפו הגיש תביעה נגד שנינו, בשתי שפות, והואשמנו בה "בתעמולת זוועה והפצתה בארצות חוץ".
כבר למחרת היום מצאנו את עצמנו בקרון מאסר שסופח לרכבת ישירה. בדרזדן עצרנו לחקירה ודרך ברסלאו נשלחנו לאושוויץ. פריטה היה חלש ביותר ובקושי רב התנועע ולאחר מספר ימים נפטר מהרעלת דם. אני הגעתי לאחר מכן למחנה זקסנהאוזן, עד השחרור באוסטריה, במאי 1945. אשתי ארנה ניצלה, למרות בריאותה הרופפת, וחזרה הביתה. השנה עברה עליה בתא מבודד בחצר מס' 4 במצודה הקטנה יחד עם תומאס, בנו של פריטה. הנזי, אשתו של פריטה, נפטרה במקום בתנאים מחפירים. אימצנו את תומאס.
מיד אחרי השחרור חזרנו לטרזין כדי לחפש את הציורים שהוחבאו. הם נמצאו בשלמותם. לימים יכולתי להציג אותם לעיני העולם יחד עם העבודות המצוינות של פריטה, עבודות אחדות של אונגר וסקיצות מרשימות של ד"ר פליישמן, רופא מטרזין, שהצליח להציל את עבודותיו. יחד עם הוכחות אחרות הייתה זו עדות מהימנה ל"פתרון הסופי".
<u>אני חש חובה להאשים עד סוף ימי, בשם הקורבנות, בשמי אני ובראש ובראשונה בשמם של חברי שלא חזרו, הציירים מטרזין, את המרצחים שנזכרו בדו"ח שלי, אותם ואת אלה שעזרו להם."</u>

שאלה לסיכום: מה ניתן ללמוד מפרשת הציירים לגבי תפקידם וחשיבותם של הציירים כמתעדים?

שיעור 5- זיכרונות בצבע מן האפילה- ציוריו של אלפרד קנטור

שיעור זה מבוסס על זכרונותיו וציוריו של שורד גטו טרזיינשטאט, אלפרד קנטור. לפני הפעילות יספר המורה את סיפורו של קנטור כפי שמפורט בהמשך. ניתן לעשות שימוש בעדותו של קנטור המפורטת במערך השיעור וכן בקטעים מתוך עדותו של קנטור בקישור: https://bit.ly/3k7rNi8.

<u>סיפורו של אלפרד קנטור</u>

אלפרד קנטור נולד בפראג בירת צ'כוסלובקיה בשנת 1923, שם התגורר עם הוריו, אחיו ואחותו. בשנת 1939 נרשם לבית הספר לפרסום אמנותי לקורס של שנתיים, אולם, בשל הוראת הגרמנים לגרש את היהודים מכלל בתי הספר, נאלץ להפסיק את לימודיו.

בראשית חודש דצמבר 1941 נשלח אלפרד לגטו טרזיינשטאט במסגרת טרנספורט ההקמה השני, שכלל כאלף גברים, שאמורים היו להכשיר את עיר המבצר לקליטת עשרות אלפי יהודי צ'כיה.
זמן קצר לאחר הגעתו החל לצייר ברציפות כמעט כל מה שעיניו ראו. לדבריו: *"רציתי לתפוס את המקום יוצא הדופן כדי שאוכל להראות אותו לעולם אם וכאשר אהיה חופשי".*

לאחר שהות של שנתיים בטרזיינשטאט התנדב קנטור להישלח בטרנספורט מזרחה, על מנת להתלוות לחברתו ולהתאחד עם אמו שנשלחה לשם בכפייה שלושה חודשים קודם לכן.
ה"משלוחים למזרח" היו חלק משגרת החיים בטרזין, ובמסגרתם נשלחו אלפי אסירים, להם נאמר שהם נשלחים לעבודה. בפועל, היה זה שם קוד למשלוחים למחנות ההשמדה.
לאחר כשלושים שעות הגיעה הרכבת לאושוויץ-בירקנאו, שם עברו תהליך קליטה שכלל רישום, החרמת הציוד האישי, מתן בגדים חלופיים וקעקוע, והועברו למחנה מיוחד, שנקרא "מחנה המשפחות". בשלב זה, החל קנטור להיחשף לזוועות המחנה, הגדר החשמלית, ההשמדה והמוות מכל עבר. בעדותו סיפר: ***"רגעים קודרים אלה דחפו אותי לצייר שוב. הייתי מונע ברצון כביר לרשום כל פרט של המקום... התחלתי להתבונן בפרטים המטרה להעלות אותם על הנייר... הייתי משנן במוחי את המראות משך היום ובלילה ציירתי אותם בצריף, כאשר איש לא הביט... את הרישומים שציירתי לעצמי קרעתי מיד עם השלמתם, אך לא לפני שנשארו טבועים היטב בזיכרוני.... במחשבה שיום אחד אוכל לצייר מראות אלו שוב כדי לחשוף את האמת על בירקנאו...."***

בדיעבד, הבין קנטור, שמעבר לתיעוד לטובת העתיד, לציור הייתה עוד משמעות עבורו, וכך סיפר:
"....בקבלת תפקיד של "משקיף" יכולתי, לפחות לרגעים אחדים, לנתק את עצמי מהנעשה בבירקנאו וכך לשמור על שפיות דעתי..."

לאחר כשבעה חודשים של עבודות כפייה בבירקנאו, נשלח קנטור למחנה עבודה בגרמניה, שם עבד בעבודות בנייה, הקמת מכשולים נגד טנקים וחפירת שוחות. אולם, גם התנאים הקשים הללו לא ויתר על הציור. וכך סיפר: **"ההזדמנות היחידה לצייר הייתה בלילות בצריף אחרי ארוחת הערב הדלה וביום ראשון, אחרי הצהרים כשלא עבדנו. רשמתי את פרטי הצריפים, מפעל הדלק, גברים במקומות העבודה ומיד השמדתי את הרישומים."**

עם התקדמות המלחמה ותבוסות הגרמנים, הוחלט לפנות את מחנה העבודה בו שהה קנטור. משך כשלושה שבועות צעדו ברגל ונסעו בקרונות משא פתוחים מרחק של כ 200 ק"מ, במסע שכונה "צעדת מוות" ואשר הסתיים בטרזין עם תום המלחמה. סיפר קנטור: ***"...ימי החופש הראשונים היו מוזרים. הייתי כה שמח שנשארתי בחיים, אבל בו בזמן הרגשתי ששום דבר לא יהיה כמקודם... השתוקקתי לנדוד, להיות במקום אחר. לכן ארזתי את הציורים והסקיצות שלי והצטרפתי לאסירים לשעבר שהיו במחנה העקורים דגנדורף בגרמניה ומיד התחלתי לעבוד... תוך מספר ימים יצאתי למצוא כורך ספרים. כעבור שבוע היה מוכן עבורי ספר דפים ריקים אותם התחלתי למלא ברישומים מכל מה שראיתי וזכרתי".***

זמן קצר לאחר השחרור, שיחזר אלפרד קנטור מזיכרונו את מה שצייר במהלך אותן שלוש וחצי שנים, והעלה אותו על הכתב. בהמשך הוסיף טקסט כתוב ככלי משלים, על מנת לוודא שהמסר שניסה להעביר בציור אכן יובן ויועבר. התוצר היה ספר ובו 127 ציורים מלווים בהסברים קצרים ויומן אוטוביוגרפי קצר.

מהלך השיעור

נחלק את התלמידים לקבוצות עבודה קטנות (3-4 תלמידים בקבוצה). כל קבוצה תקבל 13 כרטיסיות ועליהן ציוריו של אלפרד קנטור.
על כל קבוצה לסדר את הציורים על פי סדר כרונולוגי של סיפורו של קנטור במהלך מלחמת העולם השניה. בנוסף, על כל קבוצה למצוא כותרת לכל אחד מהציורים.

לאחר העבודה העצמית, יעבור המורה על הציורים ויציג את הסדר הכרונולוגי הנכון שלהם ואת הכותרות שנתן קנטור בעצמו לכל אחד מהציורים.

כרטיסיות הציורים והמצגת ניתנות להורדה בקישור: https://bit.ly/3k7rNi8.

הציורים שבערכה

ציור 1
דצמבר 1941 פראג, תחילת הגירוש

ציור 2
איך להכניס 70,000 לעיר שנבנתה לאכלס רק 3,000

ציור 3
בגטו טרזיינשטאט- בניית דירות על המיטות עם קרשים גנובים

ציור 4
בגטו טרזיינשטאט- מטבח עבור
15,000 אנשים

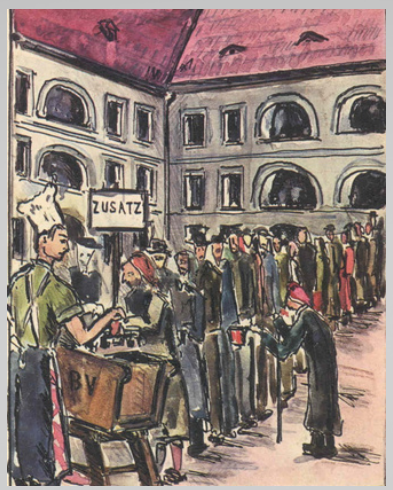

ציור 5
בגטו טרזיינשטאט מגישים "ארוחת
ערב" בקסרקטין מגדבורג

ציור 6
בגטו טרזיינשטאט חדר שירותים
אחד עבור 1,000 אנשים

ציור 7
הגירוש למחנה אושוויץ:
"בואו נצא! מהרו !"

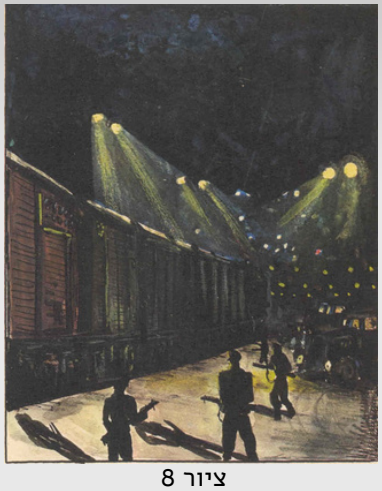

ציור 8
מחנה הריכוז אושוויץ
הגעה בלילה 18 בדצמבר 1943

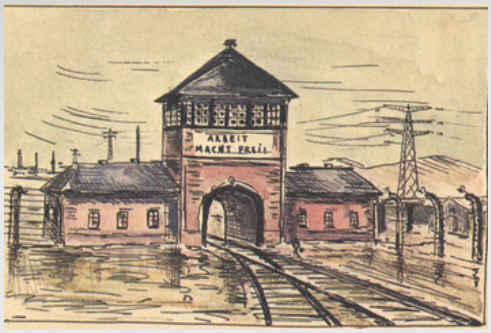

ציור 9
בירקנאו (אושוויץ 2)
כניסה ראשית

ציור 10
קעקוע

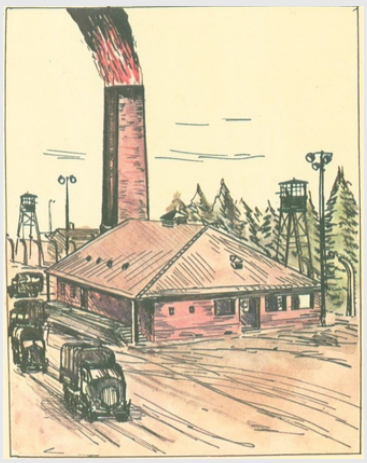

ציור 11
הקרמטוריום הגדול בעולם

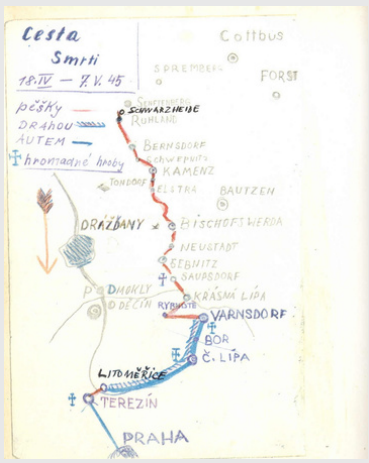

ציור 12
צעדת המוות 7.5.1945 – 8.4

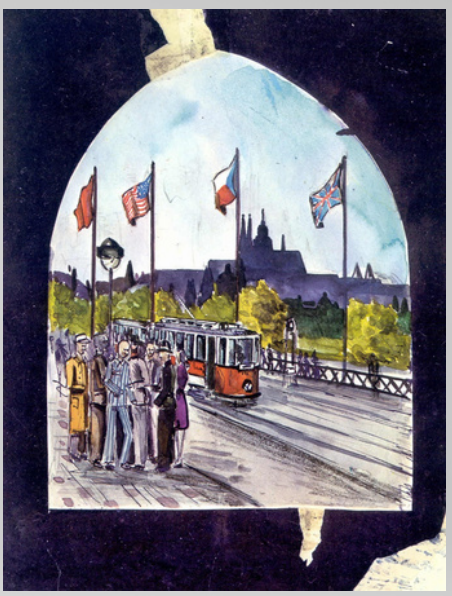

ציור 13
סוף טוב

סיכום:
היכולת לצייר הייתה עבור אלפרד קנטור אמצעי הישרדותי רב עוצמה, שסייע לו במאבק על חייו. הציור השיב לו תחושה של שליטה בחייו, איפשר לו להתמקם כ"משקיף" המתבונן מן הצד ומתעד, ונתן לו תפקיד ומשמעות עבור הדורות הבאים. הוא צייר כדי לחדד את הפרטים ולשנן אותם, הרישום שעל הנייר היה רק כלי, טיוטה. העותק המקורי, החשוב באמת נצרב ונחרט בזיכרונו תוך כדי היצירה. הוא צייר כדי להבטיח ששום פרט לא יישכח ממנו לעולם.

בית טרזין
קרן להנצחת זכר
חללי גטו טרזין
BEIT THERESIENSTADT
THERESIENSTADT MARTYRS
REMEMBRANCE ASSOCIATION